

UMUMİ HIFZISIHHA MECLİSLERİNİN HUKUKİ DURUMU: COVID 19 PANDEMİ DÖNEMİ ÇAYIRLI İLÇESİ ÖRNEĞİ

Ahmet GÜLDEREN¹

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de 81 il ve 922 ilçede kurulu olup faaliyet gösteren umumi hıfzısıhha meclislerinin günümüzdeki hukuki durumu, Erzincan İli Çayırılı İlçesi örneğinden hareketle, COVID-19 pandemi dönemi öncesinde ve sırasında aldığı kararlar üzerinden incelenmektedir. İncelemeye konu umumi hıfzısıhha meclisinin rutin önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerini güncel mevzuat hükümleri çerçevesinde yerine getirdiği görülmüştür. Ancak COVID-19 salgın hastalığının dünyada etkili olmaya başlaması ile birlikte, meclis tarafından alınan kararların hem sayısı artmış hem de içeriği değişmiştir. Salgın hastalıkla mücadelede, İçişleri Bakanlığı’nca tedbir genelgeleri çıkartılmış ve ülkede bu tedbirlerin umumi hıfzısıhha meclis kararları vasıtası ile uygulanması istenmiştir. Bu süreçte tedbir kararlarının alınmasında ve uygulanmasında dayanılan kanun sayısının çokluğu tereddütlere, bu tereddütler de tedbirlerin kanuniliği yönünden hukuksal tartışmalara yol açmıştır. Bu sebeple salgın hastalıklarla ilgili bir mevzuat çalışmasının yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında yapılan örnek olay incelemesinden hareketle yeni yasa yapımında faydalı olacağı düşünülen çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Umumi Hıfzısıhha Meclisi, 1593 Sayılı Kanun, İdari Düzenleme, Çayırılı.

THE LEGAL STATUS OF GENERAL PROTECTION OF PUBLIC HEALTH ASSEMBLY: ÇAYIRLI DISTRICT CASE DURING THE COVID 19 PANDEMIC PERIOD

ABSTRACT

In this study, the current legal status of public sanitation councils established and operating in 81 provinces and 922 districts in Turkey is examined through the decisions taken before and during the COVID-19 pandemic period, based on the example of Çayırılı District of Erzincan Province. It has been observed that the public health council, which is the subject of the review, performs routine preventive and preventive health services within the framework of the current legislation provisions. However, with the COVID-19 epidemic becoming effective in the world, both the number and content of the decisions taken by the parliament has increased. In the fight against the epidemic, measure circulars were issued by the Ministry of Interior and it was requested that these measures be implemented in the country through the decisions of the public sanitation council. In this process, the large number of laws based on the taking and implementation of injunction decisions led to hesitations, and these hesitations led to

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, BAİBÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD., ahmet_gulderen@hotmail.com, ORCID: 0009-0005-7379-3114

legal debates in terms of the legality of the measures. For this reason, the need for a legislative study on epidemic diseases has emerged. In the conclusion part of the study, based on the case study, solution suggestions were made that are thought to be useful in making a new law.

Key Words: Pandemic, Public Hygiene Council, Law No. 1593, Administrative Arrangement, Cayırlı.

GİRİŞ

Pandemi kelimesi kökenini Pan (tüm) ile demos (insanlar) kelimelerinin türetilmesi yolu ile Yunanca'dan almaktadır (Ataç ve Uçar, 2006: 34). Dünya Sağlık Örgütü pandemi kelimesini yeni bir salgın hastalığın dünya çapında yayılması olarak kavramsallaştırmıştır (WHO, 2010). Buna göre pandemi, salgın hastalığın birden çok kıtaya ve ülkeye yayılarak tüm dünyada etkili olmasıdır (Sağlık Bakanlığı, 2017: 4). Salgın belirli bir bölgede belirli bir zaman diliminde hastalığın ve hastaların kontrolsüz biçimde hızla artış göstermesi olarak tanımlanabilir (Sağlık Bakanlığı, 2017: 5).

1593 sayılı Kanun'un çıkarıldığı dönem salgın hastalıklarla mücadele dönemi olarak kayıtlara geçmiştir. O dönemde en çok etkin olan salgın hastalık "trohom" olup bu hastalık sebebiyle ülke genelinde hasta sayısı ciddi seviyeye ulaşmıştır (Özer, 2014:124-131). Dönemin diğer önemli salgın hastalıkları ise "sıtma ve verem" olmuştur. Sıtma özellikle I. Dünya Savaşı esnasında ordumuza da büyük zorluklar yaşatmıştır. Verem ise 1930'lu yılların en temel salgın hastalığı olmuştur (Tuğluoğlu, 2008: 23). Diğer taraftan Türkiye, COVID-19 ile mücadelede; yüksek düzeyde donanımlı hastaneleri, bu hastanelerin sahip olduğu yüksek miktarda yatak sayısı, sağlık alanında sahip olduğu deneyimli hekimleri ve fiziki imkânlarının yeterliliği ile çoğu ülkeye göre daha hazırlıklı olduğunu kanıtlamıştır (Çınar ve Küçükali, 2020: 1636).

Pandemi ile mücadelede önemli roller üstlenen umumi hıfzısıhha meclisleri, Resmi Gazete'de 6 Mayıs 1930 tarihinde yayımlanan 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanun'a göre kurulmuştur. Bu meclisler merkezi idarenin taşra örgütlenmesi içerisinde yer alır ve Kanun'un kendilerine çizdiği sınırlar çerçevesinde koruyucu ve önleyici sağlık tedbir kararlarını almaya ve uygulanmasını yerel idari makamlardan istemeye yetkilidir. Kanun'a göre her il ve ilçede kurulması hüküm altına alınan umumi hıfzısıhha meclisleri yine Kanun'da yazılı yetki, görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. Bu meclisler, özellikle COVID-19 salgın hastalık döneminde, maske takma zorunluluğu ile sokağa çıkma yasaklarına uymayanlara idari makamlarca uygulanan idari para cezaları tartışmaları ile birlikte ulusal kamuoyunda tartışma konusu olmuştur. Normal zamanlarda il veya ilçe düzeyindeki önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin uygulanmasında görev alan bu meclisler, COVID-19 gibi dünya genelinde baş gösteren bir salgın hastalıkla mücadelede önemli görevler icra etmiştir. Çünkü ülke genelinde uygulanan güncel mevzuat çerçevesinde, salgın hastalıkla mücadele noktasında idari makamların direkt yetki kullanarak önlem alabileceği, idari düzenlemeler yapabileceği ve bu düzenlemelere uymayanlara çeşitli yaptırımlar uygulayabileceği yasal düzenlemeler bulunmamaktadır.

Ülkemizde hep birlikte yaşadığımız COVID-19 salgın hastalığı ile mücadele için sürecin başında, "Koronavirüs Bilim Kurulu" oluşturulmuştur. Kurulun oluşturulma amacı, salgının yayılımını engellemek, alınacak tedbirler ve geliştirilecek politikalar konusunda tavsiye kararları alabilmek olarak belirlenmiştir. Koronavirüs Bilim Kurulu'na salgın hastalığın yönetimi noktasında önemli görevler verilmiştir. Kurulun toplantıları sonucunda alınan tavsiye kararları, Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile uygulamaya konulmuştur (Coşkun ve Pank Yıldırım 2022: 276).

Umumi hıfzısıhha meclislerin dayanağı olan 1593 sayılı Kanun'un 1930'lu yılların edebi diline göre yazılmış olması, kendisinin şu anki nesil tarafından anlamasını zorlaştırmakta ve kullanılan dil çelişiklere neden olmaktadır. Türkiye'deki mevzuatta, salgın hastalıklara yönelik düzenlemeler dağınık

halde bulunmaktadır. Anayasa, OHAL Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Türk Ceza Kanunu ile İl İdaresi Kanunu salgın hastalıklara yönelik hükümler içeren başlıca düzenlemeler içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada, il ve ilçe düzeyinde 1593 sayılı Kanun gereği kurulan umumi hıfzısıhha meclislerinin hukuki durumu, Çayırılı İlçesi örnek olayından yola çıkarak, salgın hastalık öncesi ve sırasında alınan kararlar üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Meclislerin kurulmalarında ve karar almalarında kanuni dayanak olan 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun işlevi, tüm dünyada etkili olan COVID-19 gibi bir salgın hastalıkla mücadelede, Çayırılı İlçe Umumi Hıfzısıhha Meclisi'nce alınan kararlar üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile bu kanuna dayanılarak kurulan umumi hıfzısıhha meclislerinin salgın hastalık dönemindeki işlevine yönelik akademik çalışmalar daha çok olayın hukuksal boyutuna odaklanmaktadır. Özellikle maske takma zorunluluğu ile sokağa çıkma kısıtlamalarının Anayasal ve yasal altyapısının olup olmadığı ve bu uygulamaların kişi hak ve hürriyetlerini etkileyip etkilemediği üzerinde durulmaktadır.

Bağrıaçık (2022) “Covid-19 Tedbirleri Kapsamında Uygulanan Maske Takma Zorunluluğunun Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Rejimi Kapsamında Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada, salgın hastalık döneminde umumi hıfzısıhha meclis kararları ile getirilen maske takma tedbirinin temel hak ve özgürlükler bağlamında niteliğini tartışmıştır. Çalışmada; açık ve kapalı alanlarda uygulanan maske takma zorunluluğunun temel hak ve özgürlüğün sınırlanması anlamına geldiği, bundan dolayı alınan bu tedbirin kanuni dayanağının varlığı ya da tedbire dayanak olarak gösterilen kanun hükümlerinin tedbirin alınmasına uygunluğu tartışılmıştır. Sonuç olarak, Anayasanın 13. maddesi kapsamında, olağan dönemde genelge veya umumi hıfzısıhha meclis kararları ile bu tür tedbirlerin alınmasının, düzenleyici işlemler ile temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmayacağı ilkesine açıkça aykırı olduğuna değinilmiştir. Çalışmada ayrıca salgın hastalık gibi dönemlerde bu tür tedbirlerin ancak olağanüstü hal ilan edilerek Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile uygulanabileceği belirtilmiştir.

Aslan (2020a) “COVID-19 Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamaları Hukuka Uygun Mu ?” başlıklı çalışmada; temel hak ve özgürlükleri sınırlama koşullarının nasıl olacağı ile olağan dönemlerde temel hak ve özgürlükleri sınırlandırmanın kanuni dayanağının ne olması gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca çalışmada, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmalarının tüzük, yönetmelik, genelge veya kararname gibi düzenleyici idari işlemlerle yapılmasının mümkün olmayacağından, idari makamların yalnızca kanunlarda öngörülen sınırlamaları uygulayıp sınırlamaların alt başlıkları ile ilgili düzenlemeleri kanunların yetki verdiği ölçüde yapabileceğinden, kanunilik ilkesi gereği yürütme organının kanunlarda sayılmayan bir sınırlamada bulunamayacağından söz edilmektedir. Dolayısı ile pandemi döneminde uygulanan sokağa çıkma kısıtlamalarını içeren İçişleri Bakanlığı'na ait düzenlemelere temel dayanak olan İl İdaresi Kanunu ile Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun idareye böyle bir yetki vermediği, bu yüzden sokağa çıkma kısıtlamalarının hukuka aykırı olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun değişikliklere rağmen günümüzün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu, hatta Kanun'un salt dili sebebiyle anlaşılmaktan uzak olduğu belirtilmiştir. Çalışmada çözüm olarak; salgın hastalık dönemlerinde, ya olağanüstü hal ilan edilerek Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile tedbirler alınması, ya da salgın hastalıklarla ilgili yeni güncel bir yasal düzenlemenin yapılması önerilmektedir.

Kasapoğlu (2020) “COVID-19 Pandemisinde İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasaklarının İdare Hukuku Yönüyle Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada; sokağa çıkma kısıtlamalarının seyahat

özgürlüğü yönünden temel hak ve özgürlükleri etkilediğini, pandemi döneminde uygulanan sokağa çıkma kısıtlamalarının temel hak ve özgürlüklerin özüne sirayet edip onları kullanılamaz hale getirmemesi gerektiğini, bu tür dönemlerde sokağa çıkma kısıtlamalarının kapsamının, koşullarının ve istisnalarının öngörülebilir olması için mevzuatta yapılması gereken değişikliklerin bir an önce yapılması ve bu düzenlemelerin Anayasal çerçeve dâhilinde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Güler (2020) “İdarenin COVID-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada; salgın hastalığın durdurulması için İçişleri Bakanlığı düzenlemeleri ile uygulanan sokağa çıkma kısıtlama kararlarının hukuka uygunluğu ile kanuniliğini incelemiştir. Ayrıca çalışmada, İçişleri Bakanlığı’na uygulanmak üzere düzenlenen genelgelerde yer alan sokağa çıkma kısıtlamalarına ilişkin niteliksel ve kavramsal eksiklikler olduğuna, kısıtlamaların kapsamının muğlak olduğuna değinilmiştir. Bir başka belirsiz konunun da idari yaptırımların hangi mevzuat çerçevesinde uygulanacağı konusu olduğunu ifade edilmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamasının sınırının ve niteliğinin açık ve anlaşılır olarak ortaya konulmamasının kısıtlamaya uymayanlar hakkında farklı uygulamalara neden olacağı, bu şekilde bireylerin farklı uygulamalara tabi tutulmasının eşitlik ilkesine aykırı olacağı da makalede ayrıca belirtilmiştir. Çözüm olarak; kısıtlamaların yasallık temelinde sağlam bir zemine oturtulması, bu konuda kanun yapılması ya da yürürlükteki kanun hükümlerinin değiştirilmesi veya iyileştirilmesi önerilmiştir.

Erkal (2021) “Koronavirüs (COVID-19) Tedbirlerinin Hukukiliği Sorunu Ve Alman Hukukundaki Durum” başlıklı çalışmada; insanın en temel haklarından olan sağlık ve yaşam hakkı yanında diğer temel hakları da tehdit eden salgının önlenmesi için tedbir alınmasının şart olduğunu, bu tedbirlerin uygulanmasının temel hak ve özgürlüklere müdahale anlamına geleceğinden alınacak tedbirlerin hukuk devleti sınırları içinde kalması gerektiğini ifade etmiştir. Çalışmada ayrıca Türkiye’de koronavirüs salgını ile mücadelede alınan tedbir kararlarının yürürlükteki kanuni ve anayasal hükümlerle uyumadığı, anayasanın temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlandırılabilirliğini hüküm altına almasına rağmen, uygulamada tedbirlerin yürütme organınca düzenlenen genelgelerle alındığı, alınan tedbirlerin Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile İl İdaresi Kanunu’na dayandırılmakla birlikte, bu kanunların salgın hastalıkla mücadelede özellikle sokağa çıkma ve maske takma uygulamalarına dair hüküm içermemesi ve mevcut hükümlerin belirsiz olması sebebiyle birçok önlemin hukuka aykırılığının söz konusu olduğu da ifade edilmiştir. Almanya’da alınacak tedbirlerin idari düzenlemelerle değil, yasalarla belirlendiği, salgın hastalık ile mücadelede yeni olan bu Kanunda, güncel gelişmelere göre değişikliklere de gidildiği, Kanunda salgın hastalıkla mücadelede alınacak tedbirlerin açık bir şekilde sayıldığı ve yürütme organına sınırları belli olan bir kararname düzenleme yetkisi tanındığı da çalışmada belirtilmiştir.

Aslan (2020b) “COVID-19 Salgını Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamalarının 1982 Anayasası’na Uygunluğu” başlıklı çalışmada; İçişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen genelgeler ile getirilen kısıtlamaların dayanağı olarak İl İdaresi Kanunu ile Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun gösterildiğini, ancak bu kanunlardaki düzenlemelerin sokağa çıkma kısıtlamalarına dayanak olmasının mümkün olmadığını, yetkili organ tarafından resmi olarak ilân edilmiş bir olağanüstü hâl durumu olmadığından olağan dönemde temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran tedbirlerin uygulanabilmesi için Anayasanın 13. maddesinde sayılan ilkelere uyulmasının gerektiğini, salgın hastalık sebebiyle uygulanan sokağa çıkma kısıtlamalarının Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen nedenlere uygun olduğu söylene de 13. maddede aranan başka bir koşul olan kanunilik ilkesine uyulmadığını ifade etmiştir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan çalışmalardan da görüleceği üzere; temel eleştiri konusu, herhangi bir salgın hastalık döneminde uygulanacak idari tedbirlerin bir kanuni dayanağının bulunması

gerektiğidir. İl İdaresi Kanunu ile Umumu Hıfzısıhha Kanunlarında salgın hastalık dönemlerinde uygulanacak maske takma zorunluluğu veya sokağa çıkma yasağı gibi düzenlemeler mevcut değildir.

Şu ana kadar yapılan akademik çalışmalarda, pandemi döneminde alınan kararların hukukiliği üzerinde durulmuştur. Ancak kararları alan meclislerin hukuki durumları üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Yine bu çalışmalarda İçişleri Bakanlığı'nca genelgeye bağlanan tedbirlerin umumu hıfzısıhha meclislerince karara bağlanması ve uygulanması göz ardı edilerek, direkt hukuksuz bir durumdan yakınılmıştır. Halbuki meclisler il ve ilçe düzeyinde 1930 yılından bu yana görevlerini 1593 sayılı Kanun çerçevesinde sürdürmektedir.

Bu çalışmada; umumi hıfzısıhha meclislerin pandemi öncesindeki hukuki durumları ile pandemi sırasındaki hukuki durumları Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha Meclisi kararları üzerinden karşılaştırılmalı olarak incelenecektir. Meclis tarafından pandemi öncesinde yıllık alınan karar sayısı ile pandemi döneminde alınan yıllık karar sayısı nicel olarak karşılaştırılacaktır. Diğer taraftan yine meclis tarafından pandemi öncesinde alınan kararların içeriği ile pandemi sırasında alınan kararların içeriği ve uygulanması da karşılaştırılacaktır. Bu şekilde kararlar üzerinden meclislerin pandemi öncesi ve sırasındaki işlevleri net bir şekilde ortaya konulacaktır. Pandemi ile birlikte meclislerin işlevlerini yapmasına engel olan veya yasal boşluk oluşturan durumlar da bu şekilde kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak bu çalışmada, konuya dair gerekli yasal altyapının hazırlanmasında yapılması gerekenler belirtilmeye çalışılarak asgari katkının sağlanacağı hedeflenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI, MODELİ VE BULGULARI

2.1. AMAÇ

Umumu Hıfzısıhha Meclisleri 1593 sayılı Umumu Hıfzısıhha Kanunu'na dayanılarak kurulmuştur. 1930 yılında yürürlüğe giren Kanun, dönemim koşulları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. O dönemin koşullarında gayet iyi şekilde ihtiyaca uygunluk arz eden Kanun, dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemi döneminde, bünyesinde barındırdığı boşluklar ve tereddütler nedeniyle, idari makamları tedbir almak yönünden yavaşlatmıştır. İdari makamlar pandeminin yayılmasını durdurmak amacıyla bir an önce önlemler almış ve uygulamıştır. Ancak ülke düzeyinde alınan bu önlemlerin yine ülke düzeyinde uygulanabilmesini sağlayacak yasal bir alt yapının olmaması nedeniyle önlemlerin uygulanmasında bu meclisler vasıta kılınmıştır. Bu uygulama salgının yayılmasının önlenmesinde başarı sağlasa da, bu önlemlerin uygulanış biçimi, özellikle maske takma zorunluluğu ile sokağa çıkma kısıtlamaları başta olmak üzere, kanunilik yönünden çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

Diğer taraftan İçişleri Bakanlığı'nca pandemi döneminde düzenlenen genelgeler vasıtasıyla tüm ülkede geçerli olacak şekilde pandemi önlemlerinin umumu hıfzısıhha meclisleri kararları ile uygulanması istenmiştir. Meclislerin karar alma ve uygulamadaki yasal dayanağı olan 1593 sayılı Kanunun güncel olmaması, COVID-19 gibi tüm dünyada etkili olan ve hızlı şekilde yayılan bir salgın hastalık karşısında uygulanan idari makamların idari işlemlerini hukuksal açıdan tartışmalı hale getirmiştir. Bu sebeple gelecekte bir pandemiyle karşılaşma ihtimaline karşılık hazırlık mahiyetinde yeni bir kanuni düzenlemenin yapılması gerektiği aşikârdır.

Bu çalışmada umumi hıfzısıhha meclislerinin daha işlevsel çalışmasını sağlamak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yasalaştırılması gereken yeni kanununa hazırlık olması amacıyla, Çayırılı ilçesi örnek olay çalışması ile yürürlükteki Kanunun problemleri yanlarının belirlenerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Tabii ki bu çalışmada tespit edilebilecek problemler sadece Çayırılı İlçesi örnek olayı ile sınırlı kalacaktır. 1593 sayılı Kanun'un tüm problemlerini bu çalışmada tespit etmek gibi bir iddiamız yoktur.

2.2. MODEL

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda gaye, ana olgunun derinlemesine analiz edilmesidir. Bulgular, araştırma evrenine genellenmez. Nitel araştırmalar, keşfedilmesi gereken araştırma problemlerini ele almak için uygun bir yöntemdir (Creswell, 2019: 21). Çalışmada araştırma deseni olarak, nitel araştırma yöntemleri arasından “örnek olay” çalışması tercih edilmiştir. Örnek olay çalışmasında, umumi hıfzısıhha meclisi tarafından alınan kararlar pandemi öncesi ve sırası olarak tasnif edilmiştir. Zamansal karşılaştırma yapılarak alınan kararların işlevselliği ile umumi hıfzısıhha meclislerinin son durumları üzerine değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Ülkemizde 81 il ve bu illere hiyerarşik olarak bağlı 922 ilçe vardır.² 1593 sayılı Kanun gereği her il ve ilçede umumi hıfzısıhha meclisleri faaliyetlerini yürütmektedir.³ Tüm dünyada etkili olan COVID-19 salgın hastalığının önlenmesinde önemli görevler üstlenen bu meclislerin, salgın hastalıklarla alakalı karar almada ve uygulamada performansını ölçmek amacıyla örnek olay incelemesi kapsamında Çayırılı İlçesi Umumi Hıfzısıhha Meclisi seçilmiştir. İnceleme yapılırken, meclisin güncel üyelerine, pandemi öncesi son 4 yıl içinde alınan kararların yıllık kaç adet olduğuna, yine bu zaman zarfında alınan kararların içerik olarak hangi konu başlıklarından oluştuğuna, bu kararların uygulanma şekline ve bu kararlara uyulmadığı takdirde idari makamlarca cezai işlem öngörülüp öngörülmediğine bakılmıştır. Yine pandemi döneminde alınan kararlara da aynı kriterler çerçevesinde bakılarak inceleme bitirilmiştir. Bu çalışmada Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha Meclisinin aldığı kararlar üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Bahse konu meclis kararları ilçe halkını ilgilendirdiğinden umuma açık bilgi niteliğindedir. Meclis kararlarının tüm ilçe halkı tarafından bilinirliğinin artırılması amacıyla bu kararlar ilçedeki umuma açık yerlerde ilan edilmektedir. Diğer bir anlatımla incelemeye konu kararlar gizli bilgi niteliğinde olmadığından veya kamunun kendi iç işleyişine dair kararlar olmadığından kolayca erişilebilir niteliktedir.

Çalışmadaki örnek olayımızda, Çayırılı İlçe Umumi Hıfzısıhha Meclisince alınan kararlar ile bu meclis kararlarına kaynaklık eden Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı gibi merkezi yönetim organları tarafından çıkarılan genelge ve resmi yazılar, doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Yine salgın hastalık dönemi öncesinde aynı meclis tarafından çıkarılan kararlar da doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiştir. Doküman incelemesi; araştırılmak istenen olgu/durum hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin incelenmesidir. Doküman incelemesi, tek başına veri toplama tekniği olarak kullanıldığı gibi diğer veri toplama teknikleri ile birlikte de kullanılabilir (Arıkan, 2011: 41). Doküman incelemesi yöntemi ile bahse konu meclis kararları, hem pandemi dönemi öncesi ve sırası hem de ülke geneli uygulaması ile Çayırılı İlçesi uygulaması karşılaştırılmıştır. Bu şekilde uygulamadaki problemler tespit edilmeye çalışılmış ve bu problemlerin çözümüne yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

2.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.3.1. COVID-19 Pandemi Dönemi Öncesi Meclislerin Hukuki Durumları

1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu yürürlüğe girdiği 1930 yılından beri uygulanmakta, kanuna dayanılarak oluşturulan il ve ilçe umumu hıfzısıhha meclisleri de görevlerine devam etmektedir.

² İçişleri Bakanlığı Resmi Verileri(<https://www.icisleri.gov.tr/valilikler>)

³ 1593 sayılı kanunun “Vilayetler ve kazalar umumi hıfzısıhha meclisleri” başlıklı 23-24. Maddeleri gereği ülkemizde 81 il ve 922 ilçede umumu hıfzısıhha meclisleri görev yapmaktadır.

1593 sayılı Kanuna göre umumi hıfzıssıhha meclislerinin görevlerini;

“•Serum, antijen, aşı, kan ürünü vb. gibi ürünler hazırlamak, bu amacı gerçekleştirmeye dönük uygun altyapıyı hazırlamak,

- İnsan ve Çevre sağlığını olumsuz etkileme ihtimali olan her türlü madde denetimini yapmak,
- İnsan ve çevre sağlığını etkileyen her çeşit zararlı ile mücadele planlarını hazırlamak ve uygulamak, çevre ve toplum sağlığını etkileyebilecek her çeşit maddenin analizlerini yapmak için laboratuvarlar kurmak, işletmek ve işlettirmek,
- Halk sağlığı, teşhis, tedavi ve iyileştirme hizmetleri için ilgili birimlerini oluşturmak, yönetmek veya yönettirmek,
- Halk sağlığını olumsuz etkileme ihtimali olan olağanüstü durumlarda tüm önlemleri zamanında almak, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, gibi görevler olarak sayabiliriz (Umumu Hıfzıssıhha Kanunu [UHK], 1930).”

Yine aynı Kanunda, meclislere kimlerin üye olacağı ve meclisin başkanlığını kimlerin yürüteceği belirlenmiştir. Çayırılı İlçesi örneğinden yola çıkarak ilçe düzeyinde meclisin kimlerden oluştuğuna baktığımızda; meclis başkanlığını ilçe kaymakamının yaptığını, üyelerinin ise yine ilçe belediye başkanı, ilçe başhekimisi, ilçe tarım müdürü ile ilçede faaliyet gösteren serbest eczacıdan oluştuğunu ifade edebiliriz (Çayırılı Umumi Hıfzıssıhha Meclis Kararı [ÇUHMK], 2023/01). Kanunun 26. maddesi ile meclislerin ayda bir defa toplanacağı, ancak lüzumu gereği salgın hastalık gibi durumlarda daha sık da toplanabileceği belirtilmiştir (UHK, 1930: madde 23,24,26).

Diğer taraftan geçmişte alınan kararlar ile günceli karşılaştırmak adına örnek olay incelemesine tabi tuttuğumuz Çayırılı İlçesi Umumu Hıfzıssıhha Meclisi'nin pandemi öncesi son 4 yıl (2016, 2017, 2018, 2019) içinde aldığı kararların temel konu başlıklarına bakacak olursak, bu kararların;

- “•Kar yağması ile birlikte ulaşım engeli sebebiyle eğitim-öğretime ara verilmesi,
 - Karadeniz bölgesinden ilçeye getirilen ve hal pazarında satılan balıkların belediye zabıtası ile ilçe tarım müdürlüğü personeline kontrol edilmesi,
 - İlçe merkezi ile köylerdeki içme suyu depolarının belli bir oranda klorlanarak su yolu ile bulaşabilecek hastalıkların önlenmesine dair önlemler,
 - Eğitim-öğretim döneminin başlangıcında okullardaki ortak alanların temizliğinin sağlanmasına yönelik önlemler,
 - Okul kantinlerindeki zararlı gıdaların tespiti ile bunların öğrencilerden uzaklaştırılmasına ilişkin tedbir alınması,
 - Başboş gezen sokak hayvanlarının kuduz olma riskine karşı belediye ekiplerince tedbir alınması,
 - Sinek ve zararlılarına karşı ilaçlama yapılmasına dair önlemler,
 - Kırım Kongo kanamalı ateşi hastalığına dair alınması gereken tedbirler,
 - Ekmek ve lavaş pişirilen fırınların tarım ve belediye ekiplerince denetlenmesi,
 - Aşırı sıcak havalardan dolayı oluşabilecek sağlık risklerine karşı alınabilecek tedbirler,
 - Çöp ve hayvansal atıkların yerleşim yerlerinden uzaklaştırılmasına yönelik tedbirler,
- şeklinde olduğu tespit edilmiştir (ÇUHMK, 2016-2019 kararları).”

Yukarıda özet başlıklar halinde yazılan bu kararların her yıl aynı şekilde mükerrer olarak alındığı, özellikle kış mevsiminin ağır geçtiği yıllarda eğitim-öğretime ara verme kararlarının yıl içinde birden çok kere alındığı görülmüştür. Anlaşılacağı üzere, daha çok genel sağlığı tehdit etme riski bulunan ve salgın hastalığa dönüşebilecek risk faktörlerine yönelik kararlar alınmıştır. Diğer taraftan bu kararlar vasıtasıyla ilçedeki normal gündelik işleyişin devamlılığı amaçlanmıştır. Kararlardan gündelik hayatın sağlıkla ilgili faktörler nedeniyle sekteye uğramamasının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Çayırılı İlçe Umumi Hıfzısıhha Meclisi'nin pandemi öncesi son 4 yılda her yıl 12'şer adet karar aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, meclislerin yasa gereği ayda bir toplanma şartını sağladığını göstermektedir (ÇUHMK, 2016-2019 kararları).

2.3.2. Kovid-19 Pandemi Dönemi İle Birlikte Meclislerin Hukuki Durumları

2.3.2.1. Pandemi Süreci

Türkiye'de pandemi sürecinde karar alan devlet organlarının başında Bakanlarla bir araya gelen Cumhurbaşkanı olmuştur. İl düzeyinde ise uygulayıcı olarak il valilikleri, umumi hıfzısıhha meclisleri ve il sağlık müdürlükleri ön plana çıkmıştır. Yerel yönetimler ise bu süreçte yardımcı bir işlev üstlenmiştir.

Salgın hastalık sürecinin başında, salgının tüm ülkeye yayılmasını önlemek amacıyla tavsiye niteliğinde kararlar önerebilecek "Koronavirüs Bilim Kurulu" oluşturulmuştur. Bilim Kurulunca, yüz yüze eğitimin belirli süre durdurulması, uçuş yasağı, yurtdışı giriş-çıkış sınırlandırması, karantina, izolasyon gibi çeşitli tedbir önerileri sunulmuştur. Salgının kontrol altına alınmasını amaçlayan bu tedbir önerileri idari makamların takdirine sunulmuştur.

Sağlık Bakanlığı'nca tavsiye edilen bu kararlar, İçişleri Bakanlığı'nca tedbir ve kısıtlama kararları da eklenerek il ve ilçelere genelgeler şeklinde gönderilmiş ve genelgelerin son paragrafı "*yukarıda belirtilen tedbirlere ilişkin Vali/Kaymakamlarımız tarafından Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde gerekli kararların alınarak çalışmaların/tehditlerin ivedilikle planlanması*" şeklindeki ifadelerle bitmiştir.

Görüleceği üzere İçişleri Bakanlığı, COVID-19 pandemi döneminde valiliklere gönderdiği genelgelerde alınması gerekli tedbir ve kısıtlamaları saydıktan sonra bunların doğrudan uygulanma talimatı vermek yerine il ve ilçe umumi hıfzısıhha meclislerine bir anlamda rehberlik ederek, meclislerin karar almalarını sağlamış, uygulamaların da vali/kaymakamlar tarafından yapılması noktasında tavır almıştır. Tüm dünyada etkisini gösteren ve ölüm oranlarının hızla artıran bir salgın hastalık döneminde bakanlık bürokratları pratik bir yöntem uygulamışlardır. Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu'nca tavsiye edilen kararlar tüm ülkede uygulanmak üzere İçişleri Bakanlığının kendi tecrübesini aktarmasıyla genelgelere dönüştürülmüştür. Bu şekilde 81 il ve 922 ilçede senkronize bir şekilde salgınla mücadele dönemi başlamıştır. Kolluk hizmetlerinden sorumlu bakanlık olarak İçişleri Bakanlığı alınan tedbirlerin uygulanması açısından odak noktada yer almıştır.

2.3.2.2. Pandemi Döneminde Çayırılı İlçe Umumi Hıfzısıhha Meclisince Alınan Kararlar

İçişleri Bakanlığı'nca pandemiyle mücadele kapsamında toplumun bütününe ilgilendiren/etkileyen birçok önlem alınmıştır. Bu önlemler genelgelere dönüştürülerek il ve ilçelere gönderilmiş, il ve ilçe umumi hıfzısıhha meclislerince bu önlemlerin aynısının meclis tarafından alınması ve uygulanması istenmiştir.

Bu kararlardan bazıları, Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha Meclisi kararları örneğinden yola çıkarak özet olarak aşağıdaki gibidir:

- 65 yaş ve üstü vatandaşlar ile kronik rahatsızlıklara sahip vatandaşların ikametlerinden dışarı çıkmaları, açık alanlarda, parklarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmeleri sınırlandırılmıştır (İçişleri Bakanlığı 2020b., 2020/3 nolu Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha kararı).

- Marketlerin çalışma saatleri kısıtlanmıştır. Ayrıca market içerisinde aynı anda bulunabilecek kişi sayısı genelgelerde belirtilmiştir. Toplu ulaşım ile ilgili önemli kısıtlamalar getirilmiş ve tüm şehir içi ve şehirlerarası çalışan toplu taşıma araçlarının (şehirlerarası yolcu otobüsleri dahil); araç ruhsatında belirtilen yolcu taşıma kapasitesinin %50'si oranında yolcu kabul edebilecekleri tedbiri getirilmiştir (İçişleri Bakanlığı 2020c., 2020/4 Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha kararı).

- İl ve ilçe merkezlerinde kurulan pazar yerlerinde gıda maddesi dışındaki zaruri olmayan ihtiyaç maddelerinin satışı kısıtlanmıştır. Diğer taraftan sosyete pazarları başta olmak üzere sergi ve tezgâhlarda giyim, oyuncak, süs eşyası, çanta vb. zaruri olmayan ihtiyaç maddelerinin satışının yapıldığı tüm pazarların faaliyetleri geçici bir süreliğine durdurulmuştur (İçişleri Bakanlığı 2020d., 2020/5 Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha kararı).

- Salgın hastalıkla mücadele bitinceye kadar hafta sonlarında, vatandaşların sahil bantlarında, mesire ve ören yerlerinde, piknik alanlarında; piknik yapmak, balık tutmak, spor, yürüyüş vb. faaliyetleri yapmaları yasaklanmıştır. Alınan tedbirlere uymayanlar için 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununun 282 inci maddesi gereğince idari para cezası verilmesi başta olmak üzere aykırılığın durumuna göre Kanunun ilgili maddeleri gereğince işlem yapılması, konusu suç teşkil eden davranışlara ilişkin Türk Ceza Kanunu'nun 195 inci maddesi kapsamında gerekli adli işlemlerin başlatılması kararı alınmıştır (İçişleri Bakanlığı 2020e., 2020/6 Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha kararı).

Örnek olay incelemesine konu meclis kararları, Bilim Kurulu tavsiyelerine uygun olarak hazırlanan ve İçişleri Bakanlığı'na genelgeler yolu ile tüm ülkede yeknesak şekilde uygulanması istenen tedbir kararlarının aynısıdır. Meclis pandemi döneminde karar alırken ilçe ile ilgili herhangi bir tasarruf kullanmamış, genelgelerdeki tedbirlerin aynısını kendi kararlarına geçirmiştir. Bir anlamda ilçedeki spesifik olaylara karşın sadece ilçeyi ilgilendirecek önleyici ve koruyucu sağlık tedbir kararları alınmamıştır.

Diğer taraftan Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha Meclisinin aldığı kararların sayısal karşılaştırmasını yaptığımızda, pandeminin başladığı 2020 yılı içerisinde 127 adet, 2021 yılı içerisinde ise 58 adet meclis kararı alındığı görülmektedir. Pandemiden önceki son dört yıl içinde her yıl karar sayısı 12'yi geçmezken sadece 2020 yılında 127 adet karar alınması meclisin iş yükünün ne kadar arttığını göstermektedir.

Pandemi dönemi öncesinde çok gündemde olmayan, adını telaffuzda zorlandığımız ancak 1930'lu yıllardan bu yana her il ve ilçede kurulmuş umumu hıfzısıhha meclislerinin önemi çok iyi anlaşılmıştır. Tüm dünyada birden gelişen ve süratle yayılan pandemi karşısında tüm ülke düzeyinde tedbir almak ve senkronize bir şekilde uygulamak bu meclislerce alınan kararlar sayesinde olmuştur. Çünkü İçişleri Bakanlığı her ne kadar pandemi tedbirlerini genelgeler marifetiyle valiliklere gönderse de, bu genelgelerde pandemi tedbirlerinin umumu hıfzısıhha meclislerince karara bağlanmasını ve akabinde uygulanmasını istemiştir. Umumi hıfzısıhha meclisleri olmasaydı İçişleri Bakanlığı'nın tedbirlerini uygulanmasında yasal zemin oluşturacak başka bir kurum veya kuruluş bulunmamaktadır.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan çalışmalarda geçtiği üzere pandemi döneminde idari makamlarca uygulanan tedbirlerin kanuniliği ile ilgili birçok tartışma konusu vardır. Diğer taraftan bunun üstüne bir de umumi hıfzısıhha meclis kararları olmadan bu tedbirler uygulanmaya kalkışılmış olsaydı tartışmalar

farklı bir boyuta taşınmış olacaktır. Bu meclisler tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemi döneminde bir emniyet subabı işlevi görerek idari makamların elini rahatlatarak pandemi tedbirlerinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

1593 sayılı Kanununun 1930 yılından bu yana yürürlükte olması nedeniyle il ve ilçe düzeyinde umumu hıfzısıhha meclislerinin bünyesinde kendi içinde problemleri olsa da işleyen bir sistemi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak COVID-19 pandemi dönemi ile birlikte bu meclislere çok önemli görevler düşmüştür. Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha Meclisinin pandemiden önceki yıllarda aldığı toplam karar sayısı 12 iken, pandeminin en yoğun olduğu 2020 yılında aldığı karar sayısı 127 olmuştur. Diğer taraftan aldığı kararların niteliğine bakıldığında, pandemiden önce daha çok sokak hayvanlarının rehabilitesi, çöp ve hayvansal atıkların yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması, eğitim-öğretime hava şartları nedeniyle ara verilmesi gibi genel hayatın sağlık kısmı ile ilgili standart tedbir kararları alınmakta iken pandemi dönemi ile birlikte kararların içeriği çok çeşitlenmiştir.

SONUÇ

COVID-19'un ülke genelinde tüm hayatı etkileyen bir salgın hastalık olması sebebiyle salgının önlenmesine yönelik olarak yine tüm ülke genelinde uygulanacak tedbirler ilgili kurullarca kararlaştırılmış ve idari makamlarca uygulanmıştır. Tedbirler, ülkede yaşayan herkesi hem özgürlükler yönünden hem de ekonomik yönden etkilemesi nedeniyle tartışma konusu olmuştur. Akademik çevrelerde tedbirlerin daha çok hukuksal boyutu tartışılmıştır. Eleştiriler özellikle maske takma zorunluluğu ile sokağa çıkma kısıtlamalarının kanuni dayanağı noktasında yoğunlaşmıştır. Tedbirlerin içeriği, Sağlık Bakanlığı'na bağlı Bilim Kurulunca kararlaştırılmış, İçişleri Bakanlığı'nca çıkarılan genelgeler yolu ile tüm valilik ve kaymakamlıklara gönderilmiştir. Ayrıca bu genelgelerle il ve ilçe umumu hıfzısıhha meclislerince genelgelerde yer alan tedbirlerin kararlaştırılması istenmiştir.

Örnek olay araştırmamızdan anlaşılacağı üzere, Çayırılı İlçe Umumu Hıfzısıhha Meclis kararları, 2020 yılında pandemi ortaya çıkana kadar, ilçeye has önleyici ve koruyucu sağlık tedbirleri iken, pandeminin başlaması ile birlikte tüm ülke düzeyinde uygulanan tedbirlere dönüşmüştür.

Salgın dönemindeki işleyişte anlatması bile uzun süren çok dolambaçlı bir yöntem izlenmiştir. Salgın hastalık gibi bazen dakikaların bile önemli olduğu acil durumlarda önlem alınması için bu kadar prosedür izlenmesi zaman kaybına yol açmıştır. Diğer taraftan alınan tedbirlere uymayan vatandaşlara uygulanması öngörülen idari ve adli yaptırımlar da hukuksal olarak tartışmalara yol açmıştır. Olması gereken, salgınla alakalı olarak alınması gereken tedbirlerin karara bağlandığı andan itibaren uygulanabilir bir yasal altyapıya sahip olması ve buna uygun bir idari işleyişe geçilmesidir. Bu durum gerçekleştiğinde, salgın tedbirlerinin hukuksal boyuttaki ve idari işleyişteki tartışma konusu olan tereddütler giderilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ataç, A. ve Uçar, M., (2006), "Önemli Bulaşıcı Hastalıklar ve Yaşam Sürelerine Etkileri", Bilim Tarihi Araştırmaları: Salgın Hastalıklar Tarihi, Sayı:2: 33- 42.
- Arıkan, R. (2011), Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Aslan, V. (2020a), "Covid-19 Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamaları Hukuka Uygun Mu?", Özgürlük Araştırmaları Derneği Yayınları, İnternet Adresi: <https://oad.org.tr/wp-content/uploads/>, Erişim Tarihi: 19.01.2023.

- Aslan, V. (2020b), "COVID-19 Salgını Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamalarının 1982 Anayasası'na Uygunluğu", İstanbul Hukuk Mecmuası, 78 (2), 809-835.
- Bağrıaçık, A. (2021), "Covid-19 Tedbirleri Kapsamında Uygulanan Maske Takma Zorunluluğunun Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlanması Rejimi Kapsamında Değerlendirilmesi", Anayasa Hukukundaki Gelişmelerin Işığında Kamu Hukuku Sempozyumu, Maltepe Üniversitesi - İstanbul 2022.
- Coşkun, B. ve Pank Yıldırım, Ç. (2022), "Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye'de Kriz Yönetimi", Kriz Yönetimi (Yapılar, Fonksiyonlar ve Politikalar) Editörler Doç. Dr. Yıldız ATMACA Doç. Dr. Vedat YILMAZ, (pp.275-294) Publisher: Orion Kitabevi.
- Çınar, O. ve Küçükali, A. (2020), "Akademisyenlerin Covid-19 Algısı", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (4), 1633-1654 .
- Erkal, A. (2021), "Koronavirüs (Covid-19) Tedbirlerinin Hukukiliği Sorunu Ve Alman Hukukundaki Durum", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(2), 59-95.
- Güler, B. (2020), "İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasası Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Hukuk Özel Sayısı, 180-201.
- Genelge, İçişleri Bakanlığı, (2020a), "Koronavirüs Tedbirleri/Park Piknik Alanları" İnternet Adresi: http://www.giresun.gov.tr/kurumlar/giresun.gov.tr/docs/genelgeler/Korana/49_KoronavirusTedbirleri_ParkPiknikAlanlari.pdf, Erişim Tarihi: 17.05.2023.
- Genelge, İçişleri Bakanlığı, (2020b), "İkametten Ayrılma Kısıtlaması/Yasaklanması" İnternet Adresi: http://www.giresun.gov.tr/kurumlar/giresun.gov.tr/docs/genelgeler/Korana/28_65YasVeUstuVatandaslarileKronikRahatsızlıklarıOlanVatandaslarımızınİhtiyaclarınınVefaGruplarıncaKarsılanması.pdf, Erişim Tarihi: 17.05.2023.
- Genelge, İçişleri Bakanlığı, (2020c), "Covid19'la Mücadele Kapsamında Alınan Önlemler" İnternet Adresi: http://www.giresun.gov.tr/kurumlar/giresun.gov.tr/docs/genelgeler/Korana/34_MarketVeSehiriciSehirlerarasıYolcuTasimaAraçlarıİçinİlaveTedbirler.pdf, Erişim Tarihi: 17.05.2023.
- Genelge, İçişleri Bakanlığı, (2020d), "Koronavirüs Tedbirleri/Pazar Yerleri" İnternet Adresi: http://www.giresun.gov.tr/kurumlar/giresun.gov.tr/docs/genelgeler/Korana/47_PazarYerlerindeKoronavirusTedbirleri.pdf, Erişim Tarihi: 17.05.2023.
- Genelge, İçişleri Bakanlığı, (2020e), "Park Piknik Alanları" İnternet Adresi: http://www.giresun.gov.tr/kurumlar/giresun.gov.tr/docs/genelgeler/Korana/49_KoronavirusTedbirleri_ParkPiknikAlanlari.pdf, Erişim Tarihi: 17.05.2023.
- Kasapoğlu, Turhan, M. (2020), "Covid-19 Pandemisinde İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasaklarının İdare Hukuku Yönüyle Değerlendirilmesi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(2), 550-566.
- Meclis Kararı, Çayırılı İlçe Umumi Hıfzısıhha Meclisi Kararları, 2020/3-4-5-6, Çayırılı 2020.
- Özer, S. (2014), "Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1945)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 54, 121-152.
- Sağlık Bakanlığı, (2017), Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele Rehberi.
- Tuğluoğlu, F. (2008), "Cumhuriyet Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri", İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, 13-14, 1-26.
- Umumu Hıfzısıhha Kanunu, (1930), T.C. Resmi Gazete, 1489, 06 Mayıs 1930.
- World Health Organization, (2010), "What is pandemic?", İnternet Adresi: https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, Erişim Tarihi: 30.04.2023.